

I G. N.
ACADEMISK AFHANDLING

OM

ALLMÄNNA LAGENS
UPMÄRKSAMHET

VID

PLANTAGERS
INRÄTTANDE och VÅRD
i SVERIGE,

MED VEDERBÖRANDES SAMTYCKE,
VID KONGL. LÄRO-SÄTET i ÅBO,

Under Plantage DIRECTEUREN Chem. PROFESSOREN samt LEDA-
MOTEN af Kongl. Svenska Vetenskaps Akademien,

HERR PEHR ADRIAN
G A D D S

INSEENDE,

Utgifven och förfvarad
af

ALEXANDER LÖFMAN,

Viburgens.

I Åbo Academiens Öfre Lärosal för midd. d. 20. Nov. 1765.

ÅBO Tryckt hos J. C. FRENCKELL,

Kongl. Maj:ts
Högtbetrodde Man och President i Åbo Hof-Rätt.
Högvälborne

H E R R A D A M FREDENSTJERNA.

Så
Kongl. Maj:ts Tro-Män
Välborne, Högädle och Vidtlägarne Her-

Herr CARL LAGERBORG.
Herr CARL KROOK.
Herr JACOB NEUMAN.
Herr JOHAN ERLAND TÖRN.
Herr MICHAEL LILIUS.
Herr HENRIC PIPPING.
Herr GUSTAV IDMAN.
Herr NILS HASSELBOM.

Mine Nåd.

I Finland finnes ingen, som icke anser för et angenämt tillfälle
Rättens Värda Ledamöter aflägga vedermåle af en upriktig
Nåd anförtrött rättvisans bibehållande och Lagskipning i så
Hof-Rättens värda Ledamöters uppsigt så öka sin kunskap i Lag-
dra sig allt detta med ännu större sägnad. De tala här om med
sig en fäll och lycklig framtid.

IBland dem som täfsta af således för Edra Exellencer och
digt betyga dess värn, tåktes Edra Exellencer och Höglöf-
mig, då detta mit academiska snilleprof dem underdånödmju-
se til alla deras göromål samt åtnjutande af all hög fällhet och

Edra
samt Höglöfliche

underdån. ödmju-
ALEXANDER

Kongl. Maj:ts Högtribodde Man, Präfident och vice Präfident
famt Riddare af Kongl. Maj:ts Nordftjerne-Orden,
Högvalborne

HERR JOHAN LAGERFLYCHT,

ock
och Tro-Tjenare,
rar Hof-Rätts-Råd och Affefforer

Herr CHRISTOPHER RAPPE.

Herr CARL BROTTTERUS.

Herr PETTER JUSLEEN.

Herr LARS SCHULTZ.

Herr SAMUEL EHRENMALM.

Herr JOHAN IGNATIUS.

Herr PETTER von TÖRNE.

Gunftige Herrar.

at för Edra Excellencer och famtelige Högloflige Kongl. Hof-
vördnad och högaktning. Landet gläder fig, at Konungens Höga
värda händer, famt de, fom under Edra Excellencer och Kongl.
farenheten och åtnjuta få uplyfta handledares undervisning, erin-
fördblåd vördnad och under glada fkyldigheters utförning fpå

Högloflige Kongl. Hof-Rättens Högfvördade Ledamöter flän-
ge Kongl. Hof-Rättens famtelige Herrar Ledamöter äfven anfe
kaft tilägnas med upriktigaste önskan af den Högftas välfignel-
välmågo. Framhärda med ouphörlig vördnad

Exellencers

Kongl. Hof-Rättens

kaffe tjenare
LÖFMAN.

Kongl. Maj:ts
Tro-Tjenare och Häradshöfdinge
Ädel och Högaktad

HERR WILHELM LEOPOLD.

Sedan nu mera den ligger multnad i stoftet, för
hvilken omhet efter Naturens rätt jag varit
skyldig den största årkänsla och tacksamhet, så är
det ingen annan än J, Min Herre, som igenom
Eder ymniga godhet och många välgärningar för-
fatt mig i största förbindelse.

De tvänne år jag haft förmon och åran un-
der eder tillsyn njuta öfning i Lagfarenheten, har
eder grundeliga och mogna insigt ej allenast gifvit
mig mycket ljus däruti; utan än mera har Eder
godhet och ömma deltagande af min välfärd ökt
min förbindelse emot Min Herre såsom min stör-
sta Välgärningsman.

Den Högste som alltid hugnar et godt hjerte-
lag med trefnad, sällhet och välmågo, han låte
ock Min Herre få röna dess ymniga välsignelse,
samt göra des dagar glada, många och lyckliga.

Det är dens upriktigaste önskan, som med
största tilgifvenhet och oafslätelig Högaktning fram-
hårdar

Ädel och Högaktad Herr Häradshöfdingens

ödmjuka tjänare
ALEXANDER LÖFMAN.

Kongi. Maj:ts Tro - Tjenare och Fändrik vid Väster-
botns Regemente,
Ådel och Vålbördig

Herr FRIEDRIC HUGGUTH;

Min Högtärade kära Broder.

Rectoren vid Trivial Scholan i Helsingfors,
Välärvördige och Höglärde

**Herr Magister GABRIEL
MELARTOPÆUS,**

Krono Befallningsmannen i Nedre Hollola Härad,
Högaktad

Herr AXEL FRIED. FAVORIN,

Mantals - Commissarien i Tavastehus Län
Högaktad

Herr ERIC FAVORIN,

Mine Högtärade kära Svågrar.

Den ömma omvårdnad, som min Kärafte Broder och
mine käre Svågrar alltid hyft för mig och min väl-
gång, är så stor, at då jag den med vördnad betrak-
tar, förfättes jag i största bekymmer, at därför rätt kun-
na

na visa min skyldiga erkänna. Fast Himmelen öfverdrogs med sorgemoln nog tidigt för mig och flere mine Syskon, då vi i spädare åren måste röna och begråta en Huld Faders saknad; så skulle jag och de dock oberänt knorra om vi ej bekände at Eder, min käre Broders och mine käre Svågrars ymniga godhet och brinnande kärlek emot oss förskingrat dessa moln så, at vi af dem känt ringa eller föga verkan. Eder ömhet för mitt väl, och Eder omtänka för min upfostran, lämna mig större vedermåten af Eder Hulda omvårdnad, än at den nu skulle kunna behörigen afskilldas. Uptagen då min käre Bror och mine kära Svågrar, dessa blän som et tacksamhets prof för all Eder omsorg för min tillväxt i dygd och nödiga kunskaper. Vore det i min förmåga, at visa annan erkänsla, så skulle den ej bestå i blotta ord; det endaste jag kan, det är at sysselsätta mig med fländiga och trogna böner, för Edert så timmeliga som eviga väl, samt at oafsläteligen vörda och älska så ömsinta, Hulda och kära Anförvanter.

Jag förblifver med skyldigaste vörndnad

Min Högtärade kära Broders och mine Vär-
daste kära Svågrars

trotilgisnaste Bror och
Svåger

ALEXANDER LÖFMAN.



§. I.



At undsfätta människors allmänna behof, och at främja i Borgerliga Samhället en bekvämlig lefnad och anständig vålmågo, så är ej nog, at et land är försedd med sådesbärande åkrar, grönskande ångar och frodväxte skogar; igenom jordens nyttjande til hvarjehanda växter och planteringar, som bidraga antingen til lufs uppehälle, klädnad, hälsans bevarande, eller prydnad och nöje, så befordras ej mindre en allmän trefnad och sällhet.

Lagstiftande Magtens upmärksamhet fordras ock, så mycket mera vid *Plantagers* vård, som de dels icke

A ke

ke egentligen höra til de förut upnämnde upodlingsfått, dels innehålla de en blandning af Landt- och Stats nåringar, och grunda sig på andra vetenskaper, samt fordra andra författningar til sin upkomst och sit underhållande, än de samma.

§. 2.

Oförtrutit anstälde rön och försök tyckes först gifvit anledning til den tiltagsenhet, at en myckenhet djur och nyttige växter, som erkänna södra orter och varma climater för deras fofterbygd, nu med förmon äfven frambringas i våra kalla Nordiska Länder; Och som til deras anställande upgått mycken tid; många års förfarande äfven fordras innan man påfunnit speciele lagar vid slika plantagers anläggande i kallare climater; så har här af håndt, at i de måst nu florerande Stater i *Europa*, nyttiga plantagers inrättning nog sentida blifvit vårdad.

Om *Italien* är bekant, at efter *Romarens* Segervinningar i *Africa*, mindre *Asien* och *Syrien*, så bragtes dit först allahanda frugter, som vi kalla äplen eller *mala*. I *England* kommo de första Trågårdsmästare til Landet i Drottning *Elisabets* tig, och började man där då först plantera käl, rosvor och morötter. Förut hade de sådant jämte Kirsbår ifrån *Flandern* och *Brabant*. Äplen förskrefs ifrån *Frankrike*, samt Saffran och Lakrits ifrån

från *Spaniën*. och Humla ifrån *Holland*. Ja, man förklarade i tryckta skrifter, at Humla och desse flere växter ej skulle kunna trivas i *England*. Efter Herr *Professoren KALMS* anmärkning, så vilte Bönderne i *Norge* ej för 30 år sedan än af några Morötter, nu planteras de därstädes till deras måsta föda.

§. 3.

Hos oss Inrikes har man nog sent tänkt på Plantagers införande i Landet. Vi hämtade fördom kål och rosvor ifrån *Lybeckarene*, och utförde därför åt dem vårt Tackjärn och rå Koppar. Icke många mans ålder har humlegårds inrättningen varit i Riket; är icke eller ännu allmän i Landet.

Munkarne hafva vi at tacka för första inrättningen af Trågårdskötseln, emedan de till Klöfren inkaffade några Frugttrån. För tvåhundra år sedan såg man allenast några få sådana vid en och annan Sätsgård med en liten tåppa för kökskrydder. Sedan Drottning *Christinas* tid begynte först Adelen, at med alfvare lägga handen därvid, hvarpå och under Konung *Carl* den Elloftes Regering nyttige Plantager efterhand mer och mer blefvo införde i Landet, och nu mera hafva Planteringar i anseende till försök med allahanda slag af dem så tiltagit, at af våra tilgränsande

grannar, knapt någon Nation med mera upmärksamhet anseend denna sak, än Sverige.

Hvad författningar i anseende til allmänna lagens vård för nyttiga Plantagers upkomst och trefnad i Fosterlandet än framdeles tyckes vara nödige, at i akttaga, det åtager jag mig friheten, at i denna afhandling närmare utreda, och hvarföre den G. L. med sit bevågna omdöme mig tåktes gynna.

§. 4.

Som intet Rike i *Europa* finnes, där inom samhället röjer sig mera olikhet i Climatet, än i Sverige, så förtjenar här först, Lagstiftande Magtens upmärksamhet, at Planteringarne anläggas efter deras särskilta beskaffenhet i Landet. I *Skåne*, *Halland*, *Blekinge*, *Öland* och *Gottland*, är Svenska climatet ej sämre, om icke bättre än i södra orterne af Tyskland. Up i Lappmarken hafva vi åter ej mindre köld, än i norra delen af Siberien och andra Nordliga Fjälltrakter. På bägge ställen så kunna med behörigt val dock nyttiga Plantager idkas.

Rhodiola, en förträffelig medicinalväxt, växer vill i vår Lappmark, äfven som Herr Archiatern och Riddaren von LINNÉ' vißt, at i des Fjällar planteringar af *Larix*, Lärketrädet; *Pinus picea*, Röda Granen, *Pinus Cembra*, Siberiska Cedern, *Gentiana rubra* och *Spica Celtica* såkraft kunna anläggas. (a) *Öland* och *Gottland* med *Skåne* har Naturen sielf utmärkt til

til tjenliga platser för Mullbårstråns plantering, som ock för Safflor, Stråkardor, *Liqueritia* och ägta Saffran, Lavendel, *Bryonia*, *Ageratum*, *Sanicle*, *Scordium*, med flere slags medicinalväxter, samt *Genista* för Fårgerier.

I den öfriga delen af Riket och Finland, kan ock Hirs, Bohvete, Rotfrugter och Frugtråns skötsel väl trifvas, äfven som Rapsat, Krapp, Wau, Lins, Hamp, Lin, Humla, Tobak, Rhabarber, Ängskår, samt kunna äfven i de Nordligare orterne, Potatoes och Veide med all förmon cultiveras. I anseende til alt detta så är i *Instruction* för *Plantage Directeuren i Lund* och des 5:te §. samt *Instruction* för *Plantage Directeuren i Finland* och des 1. §. ock af Hans Kongl. Maj:t allernådigt förordnat, at igenom behöriga försök förut skal utrönas, hvilka Plantager bäst trifvas i hvarje orts klimat; och at Inbyggarena i Landet alt därefter til deras vidtagande upmuntras och handledes.

(4) Sv. Vet. Acad. Handl. 1754. p. 182.

§. 5.

Ej mindre förtjenar ock i allmänna Lagen nödig urskilning, at Plantagerna straxt i början med behörigt val och ordning i Landsorterne införas, så at desse nya näringar icke inrättas til gamla indrågtiga näringsfångs förfång och förtryck, utan böra de anläggas at afhjelpa näringslöshet, samt i den mån, som deras idkare af dem kunna hafva

första nytta och detta kan förenas med andra nyttiga näringars trefnad och bestånd.

Nått detta förtjenar ock Lagens upmärksamhet huru ibland de slags växter och såden, som höra til Plantager; en del tjena til lifsuppehälle och äro oumbärlige om icke för alla, dock för många; en del åter kunna mistas af några utan någon särdeles olägenhet. Til de förra kan landtman förpligtas, så vida de icke allenast bidraga til en ständig föda för des eget hushåll, foder för boskap, hjälp och undsättning vid sådestrift, utan ock då de äro af den beskaffenhet, at de måste finnas i förråd för andre, som icke hafva tillfälle at slika växter så och plantera; samt äro af sådant förhållande, kål, rotfrukter, hirs, bovete, lins, bönor, jordpäron, humla, lin och hampa; hvarföre ock en nödig underrättelse om slika växters plantering i synnerhet bör meddelas landet, samt är sådant äfven anbefalt i *Plantage Instruction för Plantage Directeuren i Lund* des 5. och 7. §§. samt i *Plantage Directeurens Instruction i Finland* och des 2. 4. och 5. §§.

De sednare slags Plantager bestå åter uti något finare köks gröna saker; i hvarjehanda busk och träfrukter; i Färgörter, Medicinal växter mullbärs träns, Tobacks och Rapsat planteringar, samt hvilcka fodra mera kundskap til sin skötsel än af enfaldiga Landtmän bör väntas; hvarföre
ock

ock Städerna samt de som äro innehafvare af större Landtgoods och Kungsgårdar, i synnerhet kunna förpligtas, at af desse slags plantage afdrågter skaffa förråd i Landet, håmma deraf införsel ut ifrån och befordra deras utförsel til främmande Länder.

§. 6.

Som i anseende til Handels rörelse och Plantagernas desto beqämligare och treffammare upkomst det är nödigt, at hvarje Landsort hafver någon enkannerlig näring, hvaraf allmänna behofvet må blifva understödt; så ligger mycken magt därpå, at Plantagerna befordras på de ställen, hvarest jorden finnes vara därtill tjenligast, och där deras affättning lätt kan befordras.

Af växter som tjena til klådnad och annat gagn, så äro hos oss inga angelågnare än lin och hampa. Jämte det desse producter lemna hvar och et hushåll i landet ämnen til förnötning och bruk af kläder, så lägga de och grund til nyttiga Linne manufacturer och under des uparbetande fåtta mycket folk i näring, förekomma des införande utifrån, samt tillskynda vinst vid des säljande å t utlåningar. Desse planteringar frambringa ämnen för skepsrederier och handelen samt gifva oss medel i händer at idka nyttige fiskerier. I *Instruction för Plantage Directeuren i Finland* och des

des 4. §. är fördenskull ock med godt skäl om deras upmuntran i landet förmålt, med ömmaste åtanka.

§. 7.

En allmän regel vid Lagens vård af Plantagers införande i Landet är det, at de planteringar, som antingen skaffa största fördelen eller göra största besparingen, böra framför andra befordras och fastän således hvarjehanda träd och växter som tjena til prydnad och nöje, komma at sättas i sista rummet, kunna de dock icke aldeles uteslutas, när man tillika hafver billigt afseende på den nytta, som de antingen för vissa behof och arbetslätt eller til andre ändamål förorsaka.

När ock växter som i sig sielf hvarken göra godt eller ondt, så intagit inbyggarens sinnen, at deras nyttjande af vana ej kan umbåras, så är ingen annan utväg, om sådana växter hämtas ifrån främmande länder, än at äfven främja deras plantering inom Landet om Climatet sådant tål; *men at inom egen kringskuren torfva göra anstalt at få all verldens växter i flor (a)*, det vore både för nyfiket och kostsam. Af de förras beskaffenhet äro våra Tobaks planteringar; at de samma ej må quäfva andra nyttigare plantagers upkomst, det förtjenar dock ej mindre Lagens upmärksamhet;

het; hvarföre äfven i denna del, *Hans Kongl. Maj:ts Nädigste Skrifvelse til Commerce Collegium* af den 24 Juli 1764, som förbjuder Trågårdsmåstare Societeten i Stockholm, at i sina Trågårdar så och plantera andra växter, än dem som tjena til föda och matredning för Stadens invånare, ej nog til fullo kan berömmas.

Ibland är ock nödigt, at rön och försök med Planteringar anställes til uptäkt af nya Physiska sanningar, och i fall slika försök ej straxt til någon betydande förmon skulle utslå; så kan dock af deras afdragter, i viss mon hafvas någon nytta, som ock kunna slika rön i sammanhang gifva anledning til mera gäneliga fynd än man förmodat. Om färgestoften *La gaude* eller *Wau* är bekant, at den väl mogen gifver en hög gul färg; men på de orter den ej hinne upväxa til lika beskaffenhet, kan den dock nyttjas i Färgerier som Engskår. *Americanska Maisen* eller *Zea*, hinne sållan til mognad i vårt land, och kan genom des plantering alltså ej ökas födan för Inbyggarna i Landet: men som denne växt med sine blad och stjälk dock utgör et hälsofamt foder för kreaturen, hvaraf de blifva synnerligen feta, och deras kött får en angenäm smak; i *America* och *Italien* äfven äro lyckelige försök anstälde, at af denna växt då den är grön och halfmogen kan tilverkas Säckker såsom af *Canna* Säckerröret; så tyckes den i detta hänseende väl förtjena i de födrare orter af Riket, at planteras och til växt befordras.

§. 8.

Hirs, Rapsat, Bohvete, Frukttråns plantering och allahanda köksväxters skötsel, de åro, såsom förut anmärkt blifvit, de plantager, som lämna oss producter til spis och föda i landet, och böra dessa för sin oumbärliga nytta få på Landet, som i Städerna cultiveras, samt förtjena de ej mindre allmänna Lagens vård, än i *Bygg. B. VII. Cap.* om Humlegårds planteringar stadgadt är; och borde åboe enligt det *XXVII. Cap. 1. och 4. §§.* i samma Balk förmår, likaledes stadna i ansvar vid laga hufesyn, i fall han icke någondera af desse förenämde planteringar på des Hemman anlagt och skött.

Ej ringa skulle til desse högstnyttiga planterings upkomst äfven bidraga, om den eller de, som i Landet andra til efterdöme planterat och utfått någon betydande myckenhet af dessa växter, eller hvilka af egen växt på Städernes Torg såldt största quantiteten af Hirs och Bohvetegryn, Rapsat, Frukttrån och köksväxt Producter, skulle med et Hederstecken af en Silfver Jetton därför hedras. Sådant skulle mycket mera upmuntra allmogén til dessa Plantagers utvidgande än många andra kostsamma Præmier.

At således med Præmier upmuntra Landtbruket, det har i England redan länge med förmon skett. *Dublinska Societeten* därstädes utdelar årligen

3000 Riksdaler til dem sowa göra nyttiga fynd i Landthruket. I *Edinbourg* i *Cambridge* har ock med dylik anstalt, en *Townshed* stiftat sig et evårdeligt åreminne. Vi tage hållt vara sedvanor ifrån Frankrike; *Societeten* i *Bretagne* utdelar åfven slike upmuntringar. Hertigen af *Bellisle* har uti *Mets* uprest sig et minnesmärke, hårligare ån den dyraste Segerstod, i det en Gullpenning af 400 Livres värde, med Hertigens egen Bröstitbild tildelas årligen åt den, som gifver bästa uplysning i något förefatt ånne i Landtskötselfen.

§. 9.

Hvad Lin- och Harneskötselfen angår, så år den, såsom i §. 6. anmärkt blifvit, en af de angelågnaste i Landet. At Desse växter redan i Hedenhös til någon del hos oss blifvit cultiverade, det tyckes förutan annat, ock våra åttefåders vidsträckta vikingsfärder utmärka. Så låser man om *Ragnar Lodbrock* at han for til England med en Flotta af 35 skepp och des Söner besökte London med 300 Fartyg (a). *Le Pere Daniel* i sin *Hist. de France* Tom. 2. p. 33 förmåler ock at år 845 så kom *Ragnar* in i Seine strömmen med 120 Segel, och satte skräck i hela Frankrike. I *Amund Jacobs* tid, var ock *Lagu Ledungen* uti Sverige, til et antal af 1200 Skepp (b), Samt om Konung *Waldemar* den II påstås, at han redan i sin tid under des liföresa til Liffland förde 1400 Segel. (c)

Desfutan är ock klart af *Uplands Lagen*, som af *Byrger Magnusa* förbättrades år 1295, at tionde den tiden utgjordes i Landet af *lini, Hampu, rovn, humla (d)*. Under Konung *Gustav Adolphi* och Konung *Carl* den X. fegerfamma Fälttåg i Tyskland och Pålen, infördes i Landet en mera välgrundad kunskap om allahanda planteringar och i synnerhet om *Lin* och *Hampe*skötsein. Efter en *Kongl. Commissions* underställning af år 1670, som af Högstsalig Konung *Carl* den XI. til *Norrlands Hushållnings* uphjelpande förordnad var, år ock lemnad tullfrihet på *Lin*- och *Hampe*frös införsel, för desse Plantagers upkomst; samt har sedermera tid efter annan åtskilliga allmänna författningar til dessa planteringars utvidgande i Landet skedd, såsom ock *Kongl. Förordningen* af den 15 *Februarii* 1737 sådant utmärker, med flere kungörelser, hvilka af *Kongl. Commerce Collegio* blifvit utgifne; samt förtjena *Lin*- och *Hampe* planteringar hos oss, så mycket mera *Lagens* upmärksamhet, som at, oansedt *Lin* och *Hampa* väl trifves i vårt klimat, så köpes dock årligen af det förra 100000 och til 125000 *Lispund* af det senare.

Förutan detta har ock nu mera i Riket skett dråpeliga anstalter med *Lin*plantage och *Linnespinneri* *Scholors* inrättande vid *Flors Linne Fabrique* i *Helsingland*; i *Wadstena*; i *Finland* hos Herr *Landshöfdingen* och *Riddaren Boije* på *Åtavala* samt på *Lahdentaka* hos Herr *Krigs-Rådet* och *Riddaren Otto Ernest Boije* i *Tavastehus Län*, samt annorstådes; och

och hvarest Ståderna och Landet kunna hafva tillfälle at insätta lärlingar at blifva inöfvade och få kunskap om den finare Lin culturen och Linberedningen. I *Helsingeland, Ångermanland, Halland, Västergötland*, norra delen af *Björneborgs Län* och i synnerhet *Tavastehus Län*, äro ock redan Lin- och Hampesådet nog allmänna, samt kunna på desse orter och i Finland i anseende til rymlig och tjenlig mark för åkerbruk, Linplanteringar med all säkerhet updrifvas utan at åkerbruket därigenom efterfattes eller blifver lidande. I *Janackala, Haubo och Lampis* Soknar i *Tavastehus Län* är ock ej fållsynt at en Bonde säljer til 40 50 à 60 Lifspund Lin om året, utan at han därföre något förminskar af sin årliga bolåker för sådesväxt, (e) samt förtjente så goda hushållare och Landtmän med all billighet, at med någon heders Jetton, andra til gagnelig tåflan och upmuntran, ihogkommas.

Tvåanne omständigheter tyckes härhos i synnerhet förtjena allmänna Lagens vård vid Lin- och Hampesplanteringar. 1) at Linlanden altid vid laga ansvar borde rifas med al eller björkqvistar, hvarigenom linet ej allenast kan utfås mycket tätare än vanligt är, at det blifver fintågit, utan ock i mycken våta och regnår utan all fara kan blifva förvarat at ej blifva skadt och nedrött; at ej förtiga det Linet då äfven blifver mera frodväxt än annors. 2) At Lin borde hållt vådertorrkas och ej undergå någon annan torkning, åtminstone det som skal nyttjas til den finare linne spånaden. Linets rötning

borde ock hållt ske om våren och ej samma höst som det upvuxit.

- (a) *Rapin Thoyras*, Hist. de Anglet, pag. 281. och 288.
 (b) *C. Lundii* not. ad L. L. Upl. p. 117.
 (c) *Hvitfeldt* uti föret. til K. Christjern den 1. Lefvern. Beskrifn.
 (d) *Kirke Balken VII Flukken* p. 15. *Tjusva Balken* L. L. XXVII. XXVIII. och *Gottl. L. XLVIII. Cap.*
 (e) Herr Saltpetersluderi Inspektoren och Magistern *Christoph. Harkepai* Beskrifning öfver Hauho Sokn pag. 24.

§. 10.

Potatoes, som är en mycket sund och fruktbar växt: men mindre äfventyrlig för köld än fäd, och hvilken växer vild i *Virginien*, den har väl varit en af de sällsamma växter Europa sedt: men sedan i Frankrike, England, Irland och Tyskland samt äfven hos oss i Finland härmed skett lyckeliga planterings förfök, så är och blifver dess plantering i synnerhet i Norra delen af Riket en af de angelägnaste; hållt den kan ersätta sådesbristen på de orter, där våra allmänna *Cerealia* af nattfroster plåga skadas, eller ock, när annors allmän misväxt i Landet infaller. At altfå åtminstone på Kungsgårdar, vid Städer och vid hvarje Sokns Prästebol, samt vid Öfver-Officerare boställen af jordpåron någon plantering anläggas, det är högstnödigt och så mycket mera nyttigt, som vår Milicé under vistandet i Pommern, både blifvit van vid denna spis som ock inhemtat handlag i dess plantering.

At

At äfven Trågårdsskötseln efter hand blifver mera allmän, det är både möjligt och nyttigt. Valnötter, Castanier, Misplar, Mullbärstrån, Appricoser och Persiker cultiveras redan hos oss med förmon i de Södra Svenska orterna. *Kinekulle*, *Älle* och *Misseberg* äro ock til plantering för Vinrankor, så väl danade, för sin goda belägenhet, som någon ort i Tyskland. Åtskilliga andra försök i Trågårdsskötseln, röja ock nog des lyckeliga trefnad i vårt land. Siberiska årtetrådet eller *Robinia*, kom först til Sverige med fångarne ifrån Siberien år 1720, nu finnes det äfven på många ställen i Finland och flerstädes i Riket. *Spirea* eller *Squatram* är ock ifrån Siberien, samt hafva vi nu däraf på många ställen sköna Häckar i Trågårdar. Indianska Krasan *Tropeolum*, upfants först i *Peru* och *Lima*, därfån kom den år 1684, til Holland, och växer nu nästan allmänt i våra kryddgårdar. Fast *Lucullus* var den första, som efter erhållen seger öfver Konung *Mitridates* införde Kirsbärstrån ifrån *Ponto* til *Italien*, hvarifrån det inom 300 år reste först väster ut med Romarenas segervinningar, och blef planterad vid Renströmmen, samt sedermera i England (a); så är det dock nu så allmänt i Sverige, at äfven Finland kan visa 70 à 80 års gamla Kirsbärsgårdar. Sedan Hans Kongl. Maj:t efter Riksfens Höglofl. Ständers tillstyrkande, nådigst bifallit och förordnat, enligt §. 11. i *Resolution* och *Förklaring* på *allmänna Besvär*, gifvit *Stockholm* den 29. Novemb. 1756 at Sokne Trågårdsmästare kunna antagas och til-

tilfåttas, Så är ej tvifvel om, at krydd- och Trä-
gårds-skötsel i landet utvidgas och des nytta än
mera blifver allmän.

I *Mifsg. B. XL. Cap. 5. §.* stadgas väl, at den
som stjäl någon frugt, ur trågård, humlegård, kål-
gård med mera, bör stånda Tjufsrätt; men som i
synnerhet qvistars afbrytande på Frugttrån och an-
nan våldsam åverkan å dem, ej än så noga är ta-
gen under Lagens hågn, så tyckes ej vara obilligt
om til befredande af denne slags plantering, den
som frugtetrån på något sätt våldsam skadar, skul-
le åtminstone anses med den pligt som i samma
Balks XLIII. Cap. 1. §. stadgad är.

(4) Se Sir *William Temples Miscellan. the Second Part.*
pag. 100.

§. 11.

Hvad angår Humlegårds-skötseln och des plan-
tering, så är obekant hvad tid den först blifvit på-
buden och anlagd: men at Pors och Villhumla i
stället för planterad Humla i äldre tider i Sverige blif-
vit nyttjad, det är allmänt kunnigt, hvarföre ock i K.
Christoph. L. L. B. B. XLIX. Cap. är förbudit vid tre
marks bot, för den som sådant tog från sin granne,
och vid 6 öre bot, om den togs från allmanninge.

I föregående 9. §. är bevisst af det som finnes
anført i *Upl. Lag. Kirk. B. VII. Cap.* at redan i tret-
tonde Seculo Humla i Landet blifvit planterad. I
Konung *Christoph. L. L. B. B. L. Cap.* finnes ock stad-
gat

gat, åfven som i vår allmänna Lag och *B. B. VII. Cap. 1. §.* at på hemmanen bör anläggas 40 stänger hvart år; at ej förtiga det i samma *Cap. 2. och 3. §§.* samt i *Misg. B. XL. Cap. och 5. §.* Humlegårds planteringen nog är stald under Lagens upsligt och helgd. At denna Plantage i lander tiltager, är ock så mycket mindre tvifvel om, som den växer vild på åtskilliga orter i Riket, och kan igenom rötternas rätta ans och omplantering af den samma vinnas Humla til lika god styrka som den Brunsvigiska.

Det är allenast härhos angelägit, at gallhumlan ej af fördomar på et oförfligtigt sätt må otidigt ifrån Humlegårdarne förmycket utmönstras och borttryckas. Man tror i allmänhet, at den samma gör intet gagn i Humlegårdar utan onödigt tager bort must och styrka ur jorden: men härvid bör man agta sig för et fel, hvilket ock fordom, af fordom med menige man, den stora Franska Botanisten *Pitton Tournefort* begick, i det han, såsom man finner af dess *Isagoge Botan. pag. 69.* hölt Hummelkottarne, dem vi bruka til brygd, för sjelfva växtens frugt, der de dock ej annat äro, än *Calyces* til hon Hummelblommorne, och behöfva de han blommorne (af den så kallade Galihumlan) til sin Fœcundation, om Hummelkottarne annors skola åga behörig kraft och styrcka.

§. 12.

Tobaken planterades fordom och växte blott i *Florida i America*; nu har denne plantering så i

Riket tiltagit, at den utvidgat sig ända til Öster och Westerbotn och nästan qvåfver i Städerna al-
lahanda andra nyttiga planteringar. At dock den-
ne växt til des nyttjande i Sverige nog länge va-
rit obekant, det intyga våra häfda handlingar. Så
finner man af dem, at Tobaken bland allmogen
icke blifvit begärlig, förr än i Drottning Christinas
Regering; Ty en tid tilföre, då ett Fartyg
strandade på *Halländska* kusten, och Bönderna fingo
Tobaks Rullar, togo de dem för Snören eller Rep
at dermed binda sin boskap (a). Denna örtens bruk
har sedermera ty vår nog blifvit allmän i Lan-
det, och finnes nu redan i Riket öfver 100. To-
baks Spinnerier som sysselsätta sig med Tobakens
tilvårkning, samt oansedt Tobak hos oss Inrikes
äfven nog redan planteras, så har år 1764 ut-
ifrån til Riket ännu blifvit infört 116556 skålp.
Tobaksblan (b)

I *Saxen* blef år 1673. Tobakens bruk alde-
förbudit, emedan den förmentes skada häl-
san, vånja Folk vid onödig tids spillan och at igenom
dets oförsigtiga rökande det gifvit anledning til alt
för många skadeliga vådeldar. Ingen har dock
 varit större Fiende af Tobaken och lifligare af-
 målat denna kryddans ohygglighet och skada än
Konung *Jacob* den 1. i England (c). Hos oss
Inrikes har enligt *Kongl. Förordningen* af den 16.
Septembr. 1741. äfven Tobakens rökande med godt
skål blifvit förbuden alla dem, som ej fyllt et
och Tiugu år, eller hvilka äro omyndige, och
skul-

skulle laga upsligt håröfver ej ringa bidraga til in-
skränkning af dets consumtion i Riket.

Til Tobaks plantagers behöriga och nödiga
underhållande i Riket, bidrager för öfrigt ej rin-
ga den anstalt, som hos oss af Högå Öfverheten är
gjord, at Tobaksspinneri ägare och idkare vid Pri-
vilegiernas förlust äro förbudne at sielf idka och
lära sina Barn Tobaksplanteringen, samt at hvart
och et slikt privilegeradt verk endast vissa år är
tillåtit at til Tobaksspinneriet få införskrifva utländ-
ska blan, efter hvilka års förlopp med inländska
planterade Tobaksblan Spinneriet bör drifvas.

År 1688 finnes ock af Kongl. *Commerce Colle-*
gio en utfärdad *Förordning*, hvarigenom åboerne på
Landet Tobakens plantering är förbuden, samt tyc-
kes i akttagandet däraf nu så mycket mera vara
nödigt, som af menige man på Landet igenom
Tobakens skötsel både en myckenhet gödsel dra-
ges ifrån åkerbruket, som ock denna bifylla leder
til mycken försummelse i Landskötseln.

(a) *Olof v. Dalins* tal om Sverige i sit ämne och upodling p. 12.

(b) Se Svenska Samlingarne tryckte i Vesterås 1764.

(c) i dets *Miscopno* kan läsas följande ord:

Tandem igitur, o civis, si quis pudor, rem insanam abji-
cite, ortam ex ignominia, receptam errore, frequentatam
stultitia; unde & ira numinis accenditur, corporis sanitas
atteritur, res familiaris arroditur, dignitas gentis vane-
domi, vilescit foris; abjicite, rem visu turpem, olfactu insu-
avem,

cerebro noxiam, pulmonibus damnosam & si dicere liceat, atri fumi nebulis, tartareos vapores proxime representantem,

§. 13.

At i Skåne Mullbårs planteringar lofva all framgång, dårom öfvertygar oss Herr *Profess.* och *Plantage-Direct.* LIDBECKS vårda flit, samt desutom hafve vi ock därpå redan 80 à 90 års förfarenhet. I Ystad finnes svarta Mullbårstrån, som dock äro af det ömaste slaget för köld, af Fjorton alnars längd, och så tjocka, at de knapt af en karl kunna omfamnas (a) desutom har denna plantering, äfven lyckats på flera andra orter i Södra delen af Sverige; at ej förtiga det uppå *Academie* hemmanet *Seipsalo*, samt i *Academie* Trågårdén härstädes de äfven vist all trefnad, samt ådagalägga at här i Finland Mullbårstrån til häckar med förmon kunna upföras. At efter hand denna Plantering i Riket altfå tiltager och utvidgas, dårom är så mycket mera hopp, som både enligt *Rikens Ständers Manufactur Contoirs Kungörelse* af den 1 Decemb. 1753 och *Förklaringen* däröfver af den 19 Octobr. 1758 vederbörande igenom nödige Præmier så upmuntras til Mullbårstråns plantering och Silkesafvelns vidtagande, som ock at *Hennes Kongl. Majst* allernådigt sielf täckts föregå Landets Inbyggare härutinnan med des höga efterdöme.

I anseende til vår folkbrist, så är nödigt vid Silkesafvelns införande i Landet, at det straxt sker

sker med behörig ordning och den möjligaste besparing af dagsverken, som någon sin icke kan. Til 60 skålp. uphasplat Silke fordras 130 dagsverken af fullvåxt och öfvat folk, och 182 af barn som brukas til löfplockning; at ej förtiga det arbete som behöfves til Mullbårstrådens skötsel; i anseende til alt detta är nödigt, 1:o at til löfplockning och Silkesmaskarnes skötsel nyttjas endast Barn och sådana personer som til andra göromål äro vanföre. 2:o Som vid Silkesafveln få arbetare behöfves öfver hela året; utan en del endast hafva ständigt arbete om våren och sommaren, och de öfriga allenast några veckor hvar sommar; så blifver skåligt at tilse, det slike Personers öfriga arbetstid fördelas til andra nyttiga näringar. 3:o blifver angeläget at vid silkesafveln nyttjas kunnigt och väl öfvadt folk, då en person kan göra mera gagn än 10 öfvade. I *Frankrike* och *Italien* lägga ock sällan de sielfve hand vid Silkesafveln, som sköta Mullbårstråns planteringar, utan förarrändas af dem, de samma åt andre, hvilka äro öfvade i Silkesmaskarnes upfödande, skötsel, och hvilka bäst förstå Silkets uphaspling; samt hindras de rätta åkerbrukare således ej ifrån sin fylla af landtbruket; men kunna icke des mindre af sina Mullbårstråns planteringar, på detta sättet hafva en skåligt riktande inkomst.

(*) Herr Archiat. och Ridd. von LINNES Skånska Resa pag. 261.

§. 14.

Hvad färgestoftets planteringar *Krapp*, *Veide*, *Safflor* och *La gaude* eller *Wau* beträffar, så har nu i sednare tider med dem först skett försök, och har det så mycket mera lyckats, som *Veidet* och *Wauen* äro vårt Lands egna infödingar. *Krapp* trives äfven mycket väl i Finland: men *Saffloren* endast i Södra delen af Riket.

Efter *Rikens Ständers Manufactur Contours Kungörelse* af den 1 Decemb. 1753. så äro til dessa plantagers upmuntring och befordran anslagne så planterings- som tilrednings prämier: men som til Manufactur fondens skada och utblottande därmed kunnat ske mycket missbruk, så at mången planterat färgestoffer ock annat dylikt, utan at vidare bereda dem til en verkelig handelsvara. Med Plantagers upmuntring genom prämier äfven bör hafvas mycket afseende på klimatet där plantagera anlägges, som ock på deras nytta, nödvändighet eller den värdighet, hvarmed de verka på andra nåringar i Landet; ty torde framdeles detta upmuntringsfätt tåla någon ändring; och tyckes vara nog om endast tilverknings Prämier för dessa plantager bestås. Planteringar af *Wau*, *Ängskiär* och *Americansk solidago*, fordra ock en så ringa omkostnad emot sin nytta och afkastning, at deras plantering utan prämier utvidgas.

I fall efter Herr *Dumberneys* nyligen i Frankrike anställda försök med *Krapp*, den otorkad och omalen kan med lika förmon nyttjas til färgning vid

vid Manufacturer som annors, så kunde dess dryga och kostsamma beredningsfätt aldeles äfven umbäras, och skulle denna plantering i sådant fall nog lätt kunna upbringas i Landet.

Weide Plantager äro och borde blifva i landet de indrägtigaste och vidsträcktaste af alla Färgestoffer; ty blåa Färgen är hos oss en *couleur favorite* så at hela milicen klådes däruti; samt är consumption af Veidet så därför, som ock at den lägger grund til andra mörka Coleurer anseelig inom Riket; at ej förtiga det där af framdeles kan blifva et product för utländska handeln, hålft den utom Tyskland, Frankrike och England på så stället än cultiveras. Af *Hellots* rön är ock bekant, at där af kan göras så god färg som *Indigo*, samt har Herr Präses äfven funnit, at i tilredningen af *Berlinerblått Veidet* kan nyttjas.

Så vida denne Färgestoft ej skadas under sin växt af frost eller köld; så tyckes den i synnerhet höra Ståderne til i Österbotn. I fall ock planterings prämierna för Veidet af 16 Daler Silf:mt för Tunnelandet som ock dess tilverkningsprämier skulle indragas, och i det stället en eller annan i Österbotn med eftertryck understödas at anlägga beredningshus för Veide tilredningen, och at det samma plantera; så skulle såkert denna plantering snarare kunna uphjelpas i landet, och blifva mera allmän, än härtills skett. För öfrigt förtjena Färgestoffers planteringarne så mycket mera Lagens upmärksamhet, som för flere år tillbaka, då förbruk-

nin-

ningen af dem icke ännu var så stor som nu, vi likväl nödgades årligen utifrån införskrifva af dem för mera än 56000 dal. Silfamt (a) och hvilket Capital nu mer kan blifva i Landet och som et näringsfång fyllselfätta många idoga händer.

(a) *Joh. Fischerströms* påminnelser vid Sveriges hushålln. p. 169.

§. 15.

En hop nyttiga medicinalörter, växter för garfverier, och slögduyttiga trädarter, såsom ek, bok, alm, ask, lön och *Taxus*, Idegran, med flere, äro ock planteringar af en ej mindre nytta för det allmänna. Det förnämsta som vid dessas plantering är at i akttaga, blifver det, at de på de orter i Riket måst cultiveras, hvarest både jordmon och Climatat bäst gynnar deras växt.

Härnäst skulle ock ej ringa bidraga til slike planteringars upkomst, i fall efter det som i §. 12 om Tobaksplantager förmålt är, Apotekare, Garfvare och de som idka ådlare Träslögder, skulle vid ansvar förbindas, at i synnerhet på Städernas jord uptaga och idka sådana plantager, hvilkas produkter de sielfve i sin näring bruka och förädla.

§. 15.

Sluteligen kommer det mycket an på allmänna Lagens vård däruti, at emellan planteringar som höra til stads- och Landtmanna näringar utfattes behörige gränfor. Så länge brist på ordning finnes dem emellan, väntar man såfångt, at de hinna til
nä-

någon högd. Hvarje nåring, hvarje slags plantering fordrar sin egen man och sine särskilte idkare.

Planteringar som öka förrådet af spis och föda i landet §. 8. §. 10. samt Lin och Hampe plantager §. 9. hvilka til så många behof äro oumbärliga och som igenom sin förädling skaffa så många människor nåring i landet, de äro alle sådana planteringar, som höra Landet och Städerna gemensamt til. Til Stadsplanteringar kunna åter hufvudsakeligen hos oss räknas Tobak, Färgestofter, Mullbärstrån och Medicinalväxters plantager. Plantering af Anis, Coriander, Fänkål *Festuca Fluitans* utfäktande igenom rötter i fumpiga och dåfviga giölar til *mannagryn*, och Inrättningen af *kuminhagar*, med flere dylike anstalter, hvilka alla kunna skaffa Städerna mycken inkomst samt Riket antingen genom besparing i utgifter til utlåningen eller ock annors anseelig nytta. Så är endast bekant om kuminplanteringen, hvilken allmänt i landet föräktas och vanskötes, at Danmark och Norge äro nog begärlige efter Svensk Kumin, samt at vår egen förtäring där af stiger årligen öfver en tunna gulls värde. (a)

Huru skulle icke Plantageverket hos oss updrifvas och rikta Staten med nya handelsgrenar, om vissa Städer efter beskaffenheten, vinlade sig om nödiga medicinale och til Färgerier tjenliga örter och rötter, och andra däremot beslitade sig om trädgårds och kryddgårders frukter. Om en del Städer gjorde Tobaksplanteringen til sin ensak; en annan del anlade vidsträckt plantager af de inhemska växter, hvar af viner kunde

pråstas, eller hvilkas frukter eller bår torrkade eller nedsaltade, eller insyftade eller på annat sätt tilredde, kunde hos utlåningen vinna affättning. På detta sätt skulle man innan kort få se i Landet, ån de tilråckeligaste Tobaksplanteringar; snart åter fördelaktiga plantager, af Krapp, Wau, Veide, af Rhabarber, Spansk Lacritz som i England, och af den läckra *Lathyrus tuberosus* såsom i Holland. Några Städer kunde då utskeppa ifrån sina hamnar en väl tilredd Cider af ådlare äpleplanteringar, och god vinåtika af våra Suraplar och Berberisbår. Andra åter indraga penningar för Brännviner af såd med inhemska trådfrukt hopblandade; ån ock för Öl som med visse medicinske växter blifvit tillagat; ån för utpråstade viner af åkerbår, vinbår, flån, stickelbår, hallon och smultron; samt andra Städer åter vara ryktbara för sina af enebår gjorda mos, fyruper och oljor.

Igenom redighet och ordning samt flit i plantagers idkande, kan på detta sättet alt blifva användt til sin rätta nytta och all ting finnas rörligt, muntert och lefvande; samt kunna Svenska Inbyggare således med gladt anlete ur Svensk jord uphåmta must och nåring, och däråf inskörda en ymnig HERrans vålsignelse.

(a) *Job. Fischerströms* påminnelser vid Sveriges allmänna och enskilda hushållning pag. 171.

